

SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE DEĞERLERİN AKTARIMINDA ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİN KULLANIMI

Esra Mindivanlı
Atatürk üniversitesi
emindivanli@atauni.edu.tr

Birgül Küçük
Atatürk üniversitesi
birgulkucuk@atauni.edu.tr

Elif Aktaş
Atatürk üniversitesi
aktaselif@atauni.edu.tr

Özet

Sosyal Bilgiler dersi tarih, coğrafya, vatandaşlık bilgisi gibi birçok alanı kapsayan ve ilköğretim çağındaki bireylerin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel yönde gelişimlerini sağlamayı hedefleyen derslerden biridir. Bu hedeflere ulaşmak için birçok materyal kullanılmaktadır. Bu derste atasözleri ve deyimler gibi yazılı materyallerin kullanımı öğrenciye ulaşılmak istenen hedeflerin kazandırılması yanında çok yönlü düşünme becerisi kazandırmakta, onların analitik düşünebilen, inanç ve değerleri inceleyip, olumlu tutum ve değerler geliştirebilen, uyumlu ve etkin bireyler olmalarına katkıda bulunmaktadır. Anlatım gücünü artırıcı, söylenene zevk veren ve hatırdaki kalmayı sağlayan öğeleri bünyesinde bulunduran bu materyallerin işe koşulduğu öğretim durumlarında öğrenciler somut öğrenme yaşantıları kazanmakta, kendilerine verilmek istenenleri kısa yoldan ve çok daha etkili bir şekilde almaktadırlar. Bu çalışmada 7. Sınıf Sosyal Bilgiler konularının öğretiminde değer aktarımında kullanılabilecek atasözleri ve deyimler belirlenmiş, bu amaçla nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemine başvurulmuş, Sosyal Bilgiler 7. Sınıf değerlerinin aktarımında etkin ve kalıcı bir öğrenmenin sağlanması için birçok atasözü ve deyim kullanılabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler öğretimi, değer, atasözü, deyim.

USING PROVERBS AND IDIOMS IN SOCIAL STUDIES COURSE TO CONVEY VALUES

Abstract

Social studies course is one of the lessons which include many areas such as history, geography, and citizenship study, and aims at providing individuals' development that are at primary school age in aspects of cognitive, affective, and kinesthetic. In order to achieve these targets many materials are being used. The usage of written materials such as proverbs and idioms in this course, besides gaining targets which will be reached, they provide multiple thinking ability, and contribute them to be individuals who think analytically, examine beliefs and values and develop positive attitude and values, be compatible and active. In teaching conditions within there are elements such as increasing the explanation power, giving pleasure to what has been said and providing to keep in mind, students gain concrete learning and learn the subjects which will be taught them easily and effectively. In this research, proverbs and idioms that can be used to convey values when teaching 7th grade Social Studies subjects are defined; with this purpose, document analysis which is one a qualitative research method is referred; it is concluded in order to provide effective and permanent learning when teaching social studies subjects many proverbs and idioms can be used.

Key Words: Teaching Social Studies, value, proverb, idiom.

GİRİŞ

Son yıllarda hızla yok olmaya doğru giden değerlerimizi korumak, çocuklarımıza daha yaşanılır bir dünya bırakmak için yeni geliştirilen öğretim programlarının içeriğinde değerler eğitime yönelik ayrıca çalışmalar yapılmış, programa doğrudan değerlerimizle ilgili konular yerleştirilmiştir. Değer aktarımı çalışmaları okullarda ayrı bir program ve ders yerine; Türkçe, Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi gibi derslerin öğretim programları ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu dersler içerisinde Sosyal Bilgiler dersi programında değerlere ve değer eğitime özel bir yer verilmiştir. Beceriler, kavramlar ve genel amaçların yanı sıra değerler bu programı oluşturan temel öğeler arasında tanımlanmaktadır. (Aydın, 2010: 18-19; Balcı ve Yelken, 2010: 82). “İlköğretimde Sosyal Bilgiler temel derslerden birini oluşturmaktadır. Sosyal Bilgiler dersi, çocukların toplum ve sorunları hakkında bilgi sahibi olmaları ve bir vatandaş olarak sorumluluklarını öğrenmede, insan ilişkilerini anlamada, ulusal özellikleri kavramada en gerekli olan derslerden birisidir. Eğitimden beklenen niteliğin gerçekleşmesinde programın en önemli öğelerinden biri öğrenme-öğretme etkinlikleridir” (Ulusoy, Gülüm, 2009: 86). Bu öğrenme-öğretme etkinlikleri doğru seçildiğinde öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve devinışsel becerilerinin gelişmesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Özellikle Sosyal Bilgiler öğretiminde büyük bir öneme sahip olan değer aktarımının gerçekleşebilmesi için öğrenme-öğretme etkinlik ve materyallerinin duyuşsal özellikleri geliştirir nitelikte seçilmesi gerekmektedir. Soyut bir kavram olan değer, bireyler veya sosyal gruplar tarafından kabul edilen standartlar, inançlar veya ahlaki ilkelerdir. Değerler kültürün içerisinde kalıplaşmış standartlar olarak ifade edilmesinin yanında bir şeyin arzu edilebilir ya da edilemez olduğu hakkındaki inançlar olarak da kullanılmaktadır (Demirel, 2009: 671; Güngör, 2010: 27). Değerler kalıtsal olmayıp öğrenme sonucu oluşmaktadır. Değer oluşumunun çocuklukta başladığı ve yaşa bağlı olarak arttığı (Akbaş, 2004: 47) dikkate alındığında ilköğretimde değer aktarımının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Bu amaçla öğrenme-öğretme etkinlik ve materyalleri düzenlenirken değer aktarımına uygun materyallerin ve etkinliklerin seçimine özen gösterilmelidir. Bu öğretim materyal ve etkinlikleri içerisinde edebi ürünlerin büyük bir önemi vardır. Eğitim ve öğretim bakımından edebiyatın değeri, insana çok çeşitli duyma, düşünme ve hareket etme örnekleri vermesidir. Edebi ürünler, insanı ve çevresini tanıtan, insanın kendisiyle, başka insanlarla, doğal ve sosyal çevreyle uyum ve çatışmalarını yansıtan öğelerdir. Edebiyat, insanların değişik durumlarını, serüvenlerini yansıtarak, insan doğasını tanıtmakta; bu yolla yaşantımızı zenginleştirerek güzelin tadına ve farkına varma gücünü geliştirmektedir. Edebiyat eserleri, insan, yurt, yaşama ve doğa sevgisiyle insanın iç dünyasını yumuşatarak; iyilik, dostluk, hoşgörü, bağışlama, dayanışma, çalışkanlık, dürüstlük... gibi insana özgü tutum ve değerleri geliştirip pekiştirmektedir. Edebi ürünler, hem bireysel hem de sosyal hayatla ilgili olarak, iyiye, güzele ve doğruya yönelme ve yeni değerler kazandırma yolunda telkinlerde bulunur ve insanları bunlar doğrultusunda eğitir” (Otluoğlu ve Öztürk, 2002: 36).

Yukarıda da ifade edildiği gibi öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini geliştirerek yorum kabiliyetlerini artıran ve insani, kültürel ve evrensel değerlerin aktarımında büyük bir rolü olan edebi ürünler, öğretim etkinlikleri düzenlenirken dikkate alınması gereken önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Edebi ürünler içerisinde özel bir yeri olan atasözü ve deyimlerin Sosyal Bilgiler öğretiminde kullanımı dersin birçok amacının gerçekleşmesine hizmet edecektir. Düşünme becerilerini geliştirme, demokratik bir vatandaşın sahip olması gereken nitelikleri gerçekleştirme, yaşadığı çevreyi, toplumu yani kültürü tanıyabilmeleri için atasözü ve deyimlerin öğrencilere etkili bir öğretim materyali olarak verilmesi, Sosyal Bilgiler öğretimi açısından büyük bir kazanım olarak görülebilir.

Atasözü ve Deyim

Atasözleri, kimin söylediği bilinmeyen, kuşaktan kuşağa halk ağzında dolaşan, birtakım gerçekleri kısa ve öz bir şekilde ifade eden sözlerdir. İçinde doğdukları toplumun gelenek ve göreneklerini, karakterini, hayat anlayışını yansıtan, geçmiş ve yaşanmış tecrübelerin, köklü bir hayat anlayışının izini içinde taşırlar. (Emir, 1970: 25). Bir dilin söz varlığı içinde o toplumun bilgeliğini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü ortaya koyan ve yüzyıllarca yaşayabilen sözler (Erginer, 2010:1) olarak da ifade edilen “atasözleri, geniş ölçüde sosyal gerçekleri, insanların iç ve subjektif dünyasını ortaya koyan, takdir ve tenkit eden, hükümler veren sözlerdir” (Kurt, 1991: 2).

Atasözleri genel olarak toplumda mutluluğu sağlamak için iyiyi, doğruyu, güzeli örnek gösteren, uyulması gereken temel ilkelerdir. Bu nedenle atasözleri eğitim açısından da büyük önem taşımaktadır. İlköğretim okullarında sadece öğretim değil aynı zamanda eğitim de yapılmaktadır. Atasözleri okullarda sadece bir şeyleri öğretmek için değil öğrencileri eğitmek açısından da çok değerli öğelerdir. Atasözleri öğretimi ile birey kültürün ve toplum kurallarının gereklerini de öğrenmektedir. Bu açıdan, atasözlerini toplumun kültürünün manevi parçacıkları ve toplumun felsefesini yansıtan özlü sözler olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır (Duruhan ve İlhan, 2004: 120).

Deyim ise bir toplumun gelenek ve göreneklerini, inançlarını, yaşam biçimlerini en önemlisi dil özelliklerini ortaya koyan söz gruplarıdır. Özlü, kalıplaşmış ve anlatımı çekici kılan sözlerdir (Aksoy, 1998, C.1: 52). Üzerinde konuşulan konuların anlaşılmasını kolaylaştıran, anlamı renklendiren ve çoğu zaman dakikalarca konuşularak ifade edilemeyecek fikirleri bir çırpıda dile getirmeye yarayan deyimler, bir toplumun diline yansıyan kültürünün izlerini, ipuçlarını ortaya koyarak anlatım gücünü artırıcı, kimi zaman hoşça gidecek, söylenene zevk veren ve hatırdaki kalmayı sağlayan öğeler içermektedir (Gündüzalp, 2007: 9; Aksan, 2002: 97). Çoğu gerçek anlamından uzaklaşarak özel anlamlar taşıyan ve anlatımı renklendiren deyimler, dün olduğu gibi bugün de üzerinde durulması gereken, dilimizin zengin dünyasının önemli yapı taşlarından birisidir” (Yıldırım, 2008: 23).

Kendi sözlerimizin değerini arttırmak, anlatımı güçlendirmek, düşüncelerimize deliller bulmak, uzun anlatılması gereken bir şeyi kısaca ve etkili biçimde aktarmak gibi amaçlarla atasözleri ve deyimlere başvurulmaktadır (Pala, 2002: 2). Bu nedenle ilköğretim çağındaki öğrencilere kendi kültürel değerlerini ve özelliklerini tanıtmaya açısından sağlayacağı faydanın yanında, anadili kullanma becerilerini geliştirerek, zengin bir ifade yeteneğini sağlama açısından da atasözleri ve deyimlerin önemi büyüktür.

YÖNTEM

Bu çalışmada belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsayan bir araştırma yöntemi olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmanın temel konusunu teşkil eden Sosyal Bilgiler dersinde değer aktarımında kullanılan atasözleri ve deyimleri tespit etmek için çeşitli sözlükler ve konuyla ilgili kitap, makale vb. kaynaklar araştırmanın amacına uygun olarak analiz edilmiştir.

BULGULAR

Adil Olma

Adil olmak, insanların hak ve hukuku gözeterek herhangi bir konuda hüküm vereceği zaman tarafsız olmasıdır. Adil insanın yakınları aleyhine dahi olsa adaletten sapmaması, insanları aldatmaması, insanlar arasında ayırım yapmaması, gerçeği saptırmaması onun en önemli niteliklerindedir. Ne kendi istekleri ne de yakınlarının isteklerine göre hareket etmeyen, olay ve durumlara menfaat açısından değil, doğruluk ve adalet açısından yaklaşan insandır. Adil kişi; karar vermeden önce dikkatli bir biçimde inceleme yapan, nefesine ağır ve acı da gelse, hak olanı bulmaya, haklıyı ortaya çıkarmaya çalışan, ne kendine ne de sevdiğine taraf olmayan, ne olursa olsun hakkı arayıp, haklıyı bulan, hakkını veren kişi olarak tanımlanmaktadır.

Adil insan, bir kişiyi sadece bir işi veya bir sözü ile değerlendirmez. Kişinin genel ahlak ve hallerini düşünür. Olumsuz düşünmek yerine önce bir mazeret aramak, elinden geldiğince karşısındakini mazur görmeye ve kusuruna sebep bulmaya çalışır. Özellikle, tekrar edilmeyen ve açıktan işlenmeyen kusurları kimseye açmaz, kapatır, affeder. Düzelmeye için uyarır, ikaz eder.

Katılmış (2010: 177, 263) adil olma değerini “dürüstlük ve eşitlik”, “empati” ve “saygı ve sorumluluk” alt boyutları altında incelemiştir. Adil bir davranış için dürüst davranabilme, eşitlik ilkesine riayet etme, karşısındaki ile empati kurabilme, sorumlu davranabilme, kendine ve başkalarına saygı duyma gibi niteliklerin bulunması gerekmektedir.

“*Hak denince akan sular durur*” ve “*hak gelince batıl gider*” atasözleri haksızlıklar karşısında adaletten, doğruluktan ayrılmamak gerektiğini, bir anlaşmazlık durumunda adaletten yana davranmanın her zaman kabul

göreceğini, adalet, tarafsızlık, hakkaniyet devreye girdiğinde kimsenin söyleyecek sözü kalmayacağını (Harut, 2004: 314; www.tdk.gov.tr) belirterek adaletin önemine vurgu yapan bir atasözüdür.

Başkasına zararı dokunacak bir davranışı yapmadan önce iyi düşünüp, insanın kendisini eleştirmesi gerektiğini söyleyen “İğneyi kendine, çuvaldızı başkasına batır” ve “kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapma” (www.tdk.gov.tr) atasözleri adil olma değeriindeki empati boyutunu çok güzel örnekleyen atasözleridir.

“Hak yerini bulur” haksızlığın er geç ortaya çıkacağını, “ah alan onmaz” kötülük ettiği için beddua alan kişinin iflah olmayacağını “etme bulursun, inleme ölürsün” insanların nasıl davranırlarsa öyle karşılık göreceklerini ve “mazlumun ahı, indirir şahı” zulüm gören kimsenin bedduasının tutacağını anlatan atasözleri de (www.tdk.gov.tr) insanlara zulmetmemek, haksızlık yapmamak gerektiğini belirterek adil olma değeri aktarılmasında kullanılabilecek niteliktedirler.

Kanunların saydığı hakları sahiplerine vermek anlamına gelen “adalet dağıtmak” deyimini ile birinden hoşgörü anlayış yakınlık beklemek anlamındaki “adaletine sığınmak” deyimini adaletin önemini vurgulayan deyimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Şeriatın kestiği parmak acımaz”, kanunların uygun gördüğü cezaya katlanmak gerektiğini, adaletin sağlanması için cezanın gerekli olduğunu ifade ederken; “geciken adalet adalet değildir”, atasözü haksızlığa uğramış veya yanlışlıkla zor duruma düşürülmüş kişilerin daha sonra durumlarının anlaşılması ile eski iyi durumlarına döndürülmelerinin tam bir adalet sayılmayacağını (Harut, 2004: 310) anlatarak adaletin sağlanması için verilecek cezaların da adil olması gerektiğini anlatmaktadır.

“Rüşvet kapıdan girince insaf bacadan çıkar”, atasözü ise işini herkese eşit davranarak yapmak zorunda olan bir görevlinin kendisine çıkar sağlayan kimselere ayrıcalık tanıyorsa, o kişinin hak, adalet, insaf gibi duygulardan yoksun olduğunu, onun gözünün paradan, maldan başka bir şey görmeyeceğini (www.tdk.gov.tr) adaletin ortadan kalktığı bir ortamda düzenden ve vicdandan eser kalmayacağını ifade eden güzel bir atasözüdür.

Barış

Sözlüklerde savaş halinin bitmesi, anlaşmanın sağlanması anlamına gelen barış kelimesi, eğitim içinde dayanışma, yardımseverlik, sevgi, saygı, hoşgörü gibi değerleri içinde barındıran bir kavramdır. Bu açıdan bakıldığında uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam anlamı ön plana çıkmaktadır (TDK, 2005: 201; Keskin, Keskin, 2009: 71).

İnsan ilişkilerini düzenlemek amacıyla “barış” bir değer olarak eğitim literatüründe önemli bir role sahiptir. Sosyal eşitlik, sorun çözücülük, şiddet karşıtlığı, demokratik yaşam için vatandaşlığı içine alan bu disiplinlerarası kavram, eğitim içinde insanların karşılıklı ilişkilerini düzenlemeyi, bilgi, beceri ve tavırlarını yapılandırmayı sağlamak amacıyla büyük bir öneme sahiptir (Keskin, Keskin, 2009: 71).

Bütün toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da huzur, güven, barış dolu bir ortam her zaman tercih edilmiş ve övülmüştür. Öyle ki barış, huzur ortamının zenginlikten çok daha önemli olduğunu anlatan, barış yanlısı ve barış ortamının oluşmasına katkı sağlayan kişilerin çok değerli kişiler olduğunu ifade eden çok sayıda atasözü ve deyim Türkçe’de yer almaktadır.

“Ali kıran baş kesen”; çevrenin tek ve sorumsuz zorbası anlamında kullanılan bu deyim, barış ve huzur ortamını bozan zorba kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır.

“Barış görüş olmak” deyimini de aradaki dargınlığı kaldırarak barışmak anlamına gelmektedir (Aksoy, 1998: 614). Herkes ile iyi geçinmek anlamına gelen ve bu niteliğe sahip olan kişileri öven “Yedi düvelle barışık olmak” deyimini de kullanılmaktadır (www.tdk.gov.tr).

“Helalzade barıştırır, haramzade karıştırır” kötü huylu kişilerin başkalarının arasını açıp anlaşmalarına engel olduğu, soylu kişinin ise arabuluculuk yaparak insanların anlaşmalarına yardım ettiği anlamında kullanılan, insanları barıştırmanın bir erdem olduğunu ifade eden bir atasözüdür (Aksoy, 1998: 302).

“Yurdun otlusundan kutlusu yeğdir” atasözü; insanın üzerinde barış, huzur içinde yaşamadıkdan sonra yurdun verimli olmasının bir anlam ifade etmediğini anlatan bir başka atasözüdür (Aksoy, 1998: 479).

Bilimsellik

Spranger tarafından oluşturulan ve daha sonra Allport ve arkadaşları tarafından ölçeğe dönüştürülen altı değer sınıflamasından biri olan bilimsellik değerine sahip olan birinin, gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verdiği, bilimsel değerleri olan insanın deneysel, eleştirici, akılcı ve entelektüel olduğu ifade edilmektedir (Akbaş, 2006: 55-56).

Bilimsellik değeri daha geniş olarak ifade edilmesi gerekirse; eleştirel, aktif, bağımsız, tarafsız, yaratıcı düşünme, düşünmeden hareket etmeme, akılla hareket etme, yeni fikirlere açık olma, fikirleri destekleme, nedenleri ve kanıtları sürekli gözönünde tutma, fikirlerin organizasyonuna önem verme, sorgulama, çözüm üretme, bir sorunu, problemi veya iddiayı açık bir biçimde ifade edebilme, çalışmalarını kontrol edebilme, ileri sürülen iddiaları destekleyen sebepleri ve kanıtları araştırma, yeterince kanıt bulana kadar yargılardan kuşku duyma, delillendirme, sonuç çıkarma ve benzer durumlara uygulama gibi öğeleri de içine almaktadır.

Türkçe’de bilimsellik değeri ile ilgili olarak direk bilimsel olmayla ilgili olmasa da bilimin içerisinde bulunan insanlara verilen değeri anlatan, onları dürüst, akıllı, sözü geçen insanlar olarak gören, cahil insanları ise yeren atasözü ve deyimlere rastlanmaktadır.

“Zengin’in sermayesi kasasında; alimin sermayesi kafasında” atasözü zengin kişinin zenginliğinin parası olduğunu; bilgin kişinin zenginliğinin ise kafasındaki bilgisi, düşüncesi olduğunu; “Akıl adama sermayedir” atasözü de bir kimsenin giriştiği işlerde en büyük yardımcısının akıllı olduğunu (www.tdk.gov.tr) ifade ederek bilimsellik değerindeki akıl ögesine vurgu yapmaktadır.

İnsanlar çeşitli konularda yanıla yanıla olgunlaşır, bilgi sahibi olur, deneyim kazanır anlamındaki “Adam yanıla yanıla alim olur” (www.tdk.gov.tr) atasözü ise bilimsel bilginin niteliğine vurgu yapması yönünden dikkate değer bir atasözüdür.

“Çürük merdivenle dama çıkılmaz” ve “Çürük iple kuyuya inilmez” atasözleri de sağlam dayanakları olmayan bir işte başarıya ulaşamayacağını belirterek (Harut, 2004:300) bilimsel bilginin güvenilirliğini desteklemektedir.

Birine yaptığı iş hakkında bilgi vermek, konuyu aydınlatmak anlamında kullanılan “ışık göstermek” deyimini de bilimsellik değerinin aktarılmasında kullanılabilecek bir deyimdir.

“Çalıda gül bitmez, cahile söz yetmez”; “cahile söz anlatmak deveye hendek atlatmaktan zordur”, atasözleri cahil insanlara laf anlatmak onları bir konuda ikna etmenin çok zor olduğunu anlatmaktadır (Harut, 2004:299).

“Nadan ile konuşmaktan ehli irfan ile konuşmak yeğdir”; cahil, anlayışsız kimselerle dost olmaksansa, anlayışlı ve kültürlü kimselerle zor koşullarda da olsa dostluk kurmak daha iyi daha yararlı olduğunu; “ne mal iledir ne sal iledir beyim ululuk kemal iledir”; büyük ve hatırı sayılır kişi olmanın sağlam bir karakter ve olgunluk gerektirdiğini ifade eden ve alim insanlara verilen değeri anlatan atasözleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Harut, 2004: 339). Benzer anlamda kullanılan güzel bir atasözü de “alim ile sohbet lale, mercan, incidir; cahil ile sohbet her gün bir can incitir”dir.

Dürüstlük

Sözünde ve davranışlarında doğruluktan ayrılmayan insanları nitelerek için kullanılan dürüst kelimesi (TDK, 2005: 588) bu niteliğe sahip olan kişinin güvenilir, saygıdeğer, sorumlu, adil bir birey olduğu anlamına gelmektedir. Gerçeği saklamayan ve olduğundan farklı görünme çabası içinde olmayan kişiler için bir değer ifadesi olarak kullanılan dürüstlük, “erdemli insan” olarak ifade edilen kişilerin tanımlanmasında üst sıralarda yer alan bir değer ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplum içerisinde saygıdeğer bir nitelik olan dürüstlüğü övmek, yalancılık ve ikiyüzlülüğü yermek için çok sayıda deyim ve atasözü kullanılmaktadır.

“Acem kılıcı gibi iki taraflı kesmek” deyimini, her iki tarafı idare eden, güvenilirmez kişileri ifade etmek için kullanılan bir deyimdir (Harut, 2004: 14).

“Ağız değiştirmek” deyimini de yukarıda ifade edilen deyim gibi önceden söylediğinin tersini söyleyen kişiler için sıklıkla kullanılan bir deyim olarak karşımıza çıkmaktadır (Köymen, 1998: 536).

Yine yapamayacağı işi yapabilir görünerek, bir kimseyi oyalamaya, aldatmaya çalışmak anlamında kullanılan “ağız yapmak” deyimini de bu anlamda kullanılan bir diğer deyimdir (Köymen, 1998: 537).

Bir kimseyi tatlı vaatlerle oyalamak anlamında kullanılan “ağza bir parmak bal çalmak”, içtenlikli olmayan, birinin yüzüne karşı başka arkasından başka konuşan insanlar için kullanılan “iki yüzlü olmak” deyimleri dürüst davranmayan kişileri yermek amacıyla kullanılan deyimlerdir. Bu deyimlerin tersine “sözünde durmak” deyimini de insanları dürüst olmaya yönlendiren ve öven nitelikte bir deyim olarak kullanılmaktadır (Köymen, 1998: 542, 877, 1047).

Yalan söyleyen kişilerin yalanları ortaya çıktığında kötü duruma düştüklerini ifade etmek için kullanılan “akşam yalan söyleyenin sabaha yüzü kara çıkar” atasözü yine doğru olmayı öneren deyişlerden biridir (Harut, 2004: 286).

“Doğru gidenin başı dara çarpmaz” atasözü, doğru hareket eden kişilerin kendilerini üzecek olaylarla karşılaşmayacakları anlamında kullanılmaktadır. Doğru, dürüst olan kişiyi herkesin dost olarak gördüğü ve herkesin ona saygı duyduğu anlamına gelen “doğruluk dost kapısı” atasözü de dürüstlüğü övmek için kullanılan bir diğer atasözüdür (Harut, 2004: 304; Köymen, 1998: 244).

“Güneş balçıkla sıvanmaz”, “yalancının mumu yatsıya kadar yanar”, “yalancının evi yanmış kimse inanmamış”, “doğrunun yardımcısı Allah’tır”, “arife günü yalan söyleyenin bayram günü yüzü kara çıkar”, “hile ile iş gören mihnet ile can verir” atasözleri de yine dürüst olan insanlara duyulan güven ve saygıyı ifade ederek, dürüst olmayan kişilerin bu özelliklerinden dolayı zarar göreceklarini ifade eden atasözleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Estetik

Estetik kelimesi denilince akla ilk olarak sanat gelmektedir. Oysa hayatın tamamının estetiğe uygun olması, estetik öğelere göre düzenlenmesi insan yaşamında önemli bir ayrıntıdır. Aslında estetik sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi, güzel duyu anlamına gelmektedir (TDK, 2005: 654). Güzel olma, güzel olanın farkında olma, insan hayatına değer katan, onu mutlu kılan niteliklerdendir. İşte estetik de her yönüyle güzelliğin bilgisi, yorumu olarak karşımıza çıkan önemli bir değerdir.

Türkçe’de estetik değerinin ifadesi olarak güzellikle ilgili kullanılan atasözleri ve deyimler şu şekildedir: “Güzele bakmanın göze faydası var” atasözü güzel şeylere bakmanın insanın göz zevkini artıracığı anlamına gelmektedir. Yine “güzeli herkes sever” atasözü de insanların güzel şeylere karşı sevgi beslediklerini ifade etmektedir (Köymen, 1998: 297, 298).

İnsanın güzelliği hakkında da çeşitli atasözleri bulunmaktadır. “Güzele ne yaraşmaz” ve “Güzele köken yaraşır, çirkine allar neylesin” deyişleri güzel olan kişinin kıyafet vb. ile güzelleşmeye ihtiyacının olmadığını, ne giyerse giysin ona yakışacağını anlatmaktadır (Köymen, 1998: 298).

Farklılıklara Saygı

Saygı, herhangi bir ilişki içinde olunan bir **kurum**, **birey** ve benzerine, söz konusu varlık veya oluşumun ilgi ve duygularının farkında tutum sergilemek, buna göre uygun bir davranış tarzını, **tutumu** benimsemektir. Saygı, genellikle, ilişkide olunan, iletişim kurulan varlık veya oluşumun **hak**, **değer**, **inanç** ve her türlü özelliğini göz önünde tutarak bunlara **önyargısız** yaklaşmayı içeren bir kavramdır. İnsanların birlikte yaşamasında tüm değerlerin esası olan saygı, insanın karşısındaki insanı meziyetleriyle, zayıflıkları ve yanlışlarıyla, hakları ve ihtiyaçlarıyla olduğu gibi kabul etmektir (Pighin, 2005: 59).

Farklılıklara saygı ise hoşgörü, öz saygı, önyargılardan uzak olma, insanları olduğu gibi kabul etme öğelerini içerir. İnsanları din, dil, ırk, kültür gibi nitelikleri açısından sınıflandırmadan farklılıkları birer zenginlik olarak görüp, kabullenmek gerektiğini ifade eden günümüz dünyasında büyük bir öneme sahip olan özel bir değerdir. Türkçe’de bu özel değer hakkında da birkaç atasözü bulunmaktadır.

Herkesin kendine özgü bir çalışma yöntemi, bir iş yapma biçiminin olduğunu anlatan *“Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır”* ve insanların bir birlerinden farklı özelliklere sahip olduğunu anlatan *“İnsan çeşit çeşit, yer damar damar”* atasözleri de farklılıklara saygı değerini anlatabilecek nitelikte atasözleridir.

Vatanseverlik

Genel olarak bir bireyin ülkesine duyduğu sevgi olarak ifade edilebilecek olan vatanseverlik (TDK, 205: 2082), milliyetçilik duygusuna yakın olmakla beraber, milliyetçilik her zaman vatanseverliği beraberinde getirmez. Benzer şekilde vatansever olmak için milliyetçi olmak şart değildir. Türkçe’de insanın yaşadığı vatani sevmesi, ona olan bağlılığını ve vatanın gerekliliğini ortaya koyan atasözleri bulunmaktadır.

“Bülbülü altın kafese koymuşlar ah vatanım demiş” atasözü, insanlar ait oldukları ortamdaki uzak kaldıklarında mutsuz olurlar, insan ne kadar iyi, lüks bir ortamda olsa da yurdunu, vatanını, ait olduğu ortamı özler, arar anlamına gelmektedir (Harut, 2004: 296) .

“Kaplumbağa kabuğumda ‘en büyük sarayım var’ demiş” atasözü ise mutluluğun başlıca koşulu insanın yaşama ve içinde bulunduğu yere ve duruma iyimser bir ruh hali ile bakması anlamındadır (Harut, 2004: 324). Gurbete düşmüş bir insan ne denli varlık içinde bir yaşam sürüyor olsa da doğup büyüdüğü yeri arar anlamına gelen *“yad elde beylik sürmekten, yurttan züğürt gezme yeğdir”* atasözü vatanseverliği anlatan diğer bir deyiştir (www.tdk.gov.tr).

“Yabancı köpek yedi mahalleden kovulur” ve *“yabancı koyun kenara yatar atasözleri”* de kişilerin yabancı bir çevreye girdiklerinde toplum içerisinde hoşnutsuzlukla karşılandığını ifade etmektedirler (Harut, 2004: 360).

Yine *“ya devlet başa ya kuzgun leşe”* atasözü ise bir toplum kendini yöneten ve idare eden bir devletten yoksun ise düşmanları onun üzerine üşüşür ve onu kolayca yok ederler anlamıyla hem vatanseverliğin hem de devletin varlığının gerekliliğini güzel bir şekilde ifade etmektedir (Harut, 2004: 360).

SONUÇ

Bireylerin ve toplumların birikimleriyle ortaya çıkan değerler onların kültür ürünleridir. Bu kültürel ürünlerin bireylere kazandırılmasında eğitim-öğretim faaliyetlerinin büyük bir önemi vardır. Sosyal bilgiler dersi bu amaçla düzenlenmiş olan etkin faaliyetleri içeren derslerden biridir. Öyle ki değer eğitimi Sosyal Bilgiler dersi içerisinde kendisine önemli bir yer edinmiştir. Değer eğitiminin Sosyal Bilgiler dersi içerisinde daha etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için çeşitli materyaller işe koşulmuştur. Bu materyaller içerisinde kullanılabilir olan edebi ürünler kültürün zihni şekillendirmesinde önemli bir yere sahip olduğu için toplumun sürdürülebilir değerlerini aktarmada da etkin bir role sahiptirler.

Bir öğretim materyali olarak edebi ürünler içerisinde yer alan, içinde yaşadığımız toplumun, milletimizin ortak değer ve anlayışını taşıyan ve daima yeni nesillere aktaran, hayatımızın her alanında karşılaştığımız her olay için söylenebilecek atasözleri ve deyimler de Sosyal Bilgiler öğretiminde değer aktarımında kullanılabilir yardımcı unsurlardan biridir. Yapmış olduğumuz araştırma sonucunda bu amaçla kullanılabilir birçok atasözü ve deyim tespit edilmiştir.

Not 1: Bu bildiri 2011-2012 eğitim-öğretim yılı Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD 4. sınıf öğrencilerinin katkıları ile hazırlanmıştır.

Not 2: Bu çalışma 26-28 Nisan 2012 tarihlerinde Antalya’da 46 Ülkenin katılımıyla düzenlenmiş olan “3rd International Conference on New Trends in Education and Their Implications”da sözlü bildiri olarak sunulmuş olup, “Journal of Research in Education and Teaching” Bilim Kurulu tarafından yayınlanmak üzere seçilmiştir.

KAYNAKÇA

Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Dyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Aksan, D. (2002). *Anadilimizin Söz Denizinde*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aksoy, Ö. A. (1998). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Aydın, M. Z. (2010). Okulda Değerler Eğitimi, *Eğitime Bakış*. 6 (18), 16-19.

Balcı, F. A. ve Yanpar Yelken, T. (2010). İlköğretim Öğretmenlerinin “Değer” Kavramına Yükladıkları Anlamlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 81-90.

Coşkun Keskin, S. ve Keskin Y. (2009). Cumhuriyet Dönemi İlkokul (İlköğretim 1. Kademe) Sosyal Bilgiler ve Onun Kapsamına Giren Ders Programlarında Bir Değer Olarak “Barış”ın Yeri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7 (17), 69-92.

Demirel, M. (2009). A Review of Elementary Education Curricula İn Turkey: Value and Values Education, *World Applied Sciences Journal*. 7 (5), 670-678.

Duruhan, K., İlhan, B. (2004). “Eğitim-Öğretimle İlgili Bazı Atasözü ve Deyimlerimizin Öğrenme-Öğretme Süreci Bakımından İrdelenmesi”. *Milli Eğitim Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 164, 119-125.

Emir, Sabahat (1970). *Atasözleri ve Vecizlerin Açıklamaları*. İstanbul: Emir Yayınları.

Erginer, Güzide (2010). *Atasözlerinde Sosyal Hayat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.

Gündüzalp, S. (2007). *Deyimler ve Öyküleri*. İstanbul: Zafer Yayınları.

Güngör, Erol (2010). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar: Ahlak Psikolojisi, Ahlaki Değerler ve Ahlaki Gelişme*, Ötüken Neşriyat.

Harut, S. (2004). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Gün Yayıncılık.

Katılmış, A. (2010). *Sosyal Bilgiler Derslerindeki Bazı Değerlerin Kazandırılmasına Yönelik Bir Karakter Eğitimi Programının Geliştirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Kurt, İ. (1991). *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Öztürk, C. ve Otluoğlu, R. (2002). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller*. (1. Baskı). Ankara: Pegem A Yayınları.

Pala, İskender (2002). *Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: LM Yayınları.

Pighin G. (2005). *Çocuklara Değer Aktarımı*, (Çev. Ali Yaşar Gök), İzmir: İlya İzmir Yayınevi.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 549.

Ulusoy, K. ve Gülüm, K. (2009). Sosyal Bilgiler Dersinde Tarih ve Coğrafya Konuları İşlenirken Öğretmenlerin Materyal Kullanma Durumları. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 85-99.

Yıldırım, M. (2008). *Deyim Yerindeyse* (1. Baskı). İstanbul: Fide Yayınları.

www.tdk.gov.tr